ISSN: 2454-5503
IMPACT FACTOR: 4.197(IIJIF)
(UGC Approved
Journal No. 63716)

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

VOL 4 NO 1 JAN 2018 BOOK V
A BIMONTHLY REFEREED INTERNATIONAL JOURNAL

SPECIAL ISSUE

On the Occasion of One Day National Conference On

Role of Women In Indian Economic Empowerment

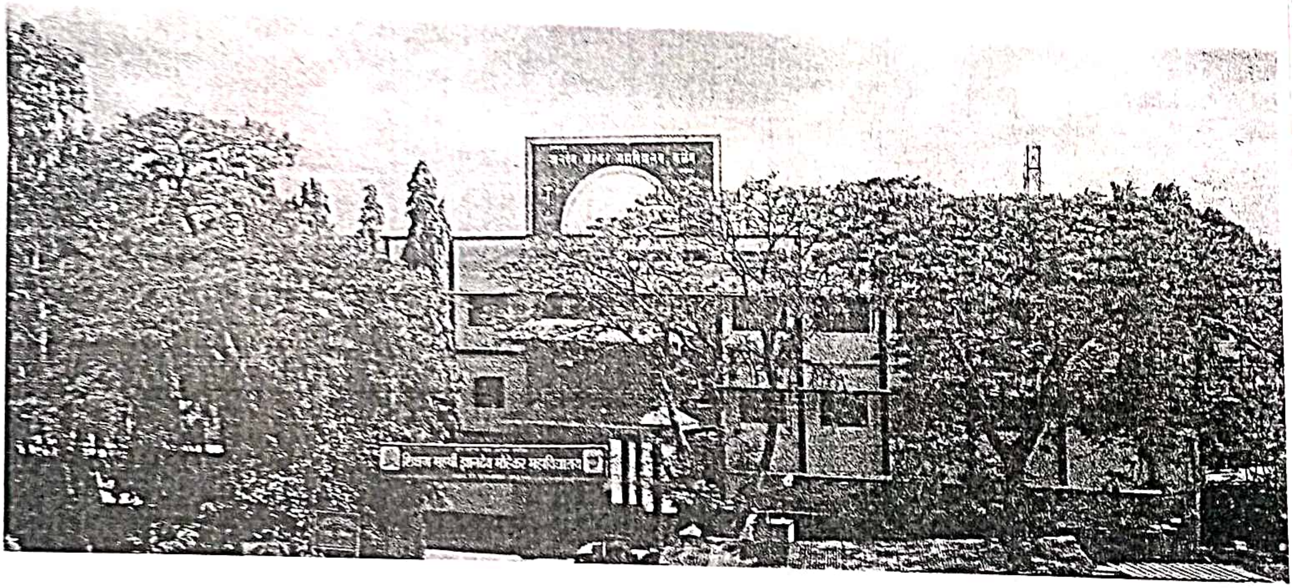

Editor
Dr. Minakshi B. Jadhav

Principal
Dr. A. D. Mohekar

ORGANIZED BY
DEPARTMENT OF ECONOMICS
DNYAN PRASARAK MANDAL'S
SHIKSHAN MAHARSHI DNYANDEO MOHEKAR MAHAVIDYALAYA,
KALAMB, DIST. OSMANABAD

Chronicle of Humanities and Cultural Studies
(UGC Approved Journal No. 63716)

ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 4.197 (IIJIF)

CONTENTS

1.	बचतगट आणि महिला सबलीकरण	डॉ.शिवाजी भ.यादव	07
2.	बचतगट आणि महिला सबलीकरण	डॉ.प्रमोद बा. बेरळीकर	10
3.	भारतीय स्त्री विषयक कायदा - एक अभ्यास	प्रा. अरूणा गं. पोटे	13
4.	बचत गट आणि महिला सबलीकरण -एक चिंतन	प्रा. मारुती अ.लोंढे डॉ टी. एल. बारबोले	15
5.	Unorganized Sector Of Retailing & Rural Women Empowerment	Mr. R. V. Shetgaokar	17
6.	जीएसटी आणि भारतीय अर्थव्यवस्था	सहा.प्रा.ए.डी.मडावी	21
7.	महिला सबलीकरण प्राचीन काळापासून आजपर्यंत	डॉ. भिसे नितीन हनुमंत डॉ. शेळके मधुकर पिराजी	25
8.	कृषी , उद्योग व सेवा क्षेत्राचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम	डॉ.वाय.बी.चव्हाण	28
9.	महिला सबलीकरणात बचत गटाची भुमिका	डॉ. विश्वनाथ कंधारे	31
10.	Role Of Women In Economic Development	Dr.Kamalakar D. Jadhav	34
11.	Agriculture Sector In Indian Economy	Dr. Suhas Ganpat Gopane	36
12.	भारतीय अर्थव्यवस्था आणि महिला सक्षमीकरण	डॉ. जाधव मिनाश्री भास्कर	38
13.	बचत गट आणि महिला सबलिकरण	डॉ. खोंड सुरेश वसंतराव	42
14.	महिला सक्षमीकरण आणि अर्थकारण	डॉ. अशोक पु. टिपरसे	45
15.	लघु आणि कुटीर उद्योगात महिलांचा सहभाग	डॉ .ढास .डी .के .	47
16.	Women's Entrepreneurial Participation in ...	Dr. Pankaj B. Chaudhari	50
17.	महिला सबलिकरण आणि शासकीय योजना	डॉ.नरसिंग भानुदास देशमुख	58
18.	महिला सबलीकरणात बचत गटाची भूमिका	डॉ . महेश प्रभाकरराव देशमुख	61
19.	ग्रामीण विकासात महिला बचत गटांची भूमीका	प्रा. यादव जे.बी	64
20.	महिला सबलीकरणात स्वयंसहायता गटाची भूमिका	प्रा. खंडू म. नवखंडे प्रा. ज्ञानेश्वर ए. खोजे	67
21.	महिला व सामाजिक चळवळी	प्रा. सौ. कांबळे एस. पी.	70
22.	भारत निर्माण कार्यक्रमाचा महिला सक्षमीकरणावरील प्रभाव	डॉ.वसंत दादारावजी पाटील	73
23.	Self Help Group & Women Empowerment	Birajdar S.G. & Dr.Varshetti R.	77
24.	जीवनोन्नती अभियान आणि ग्रामीण महिला सक्षमीकरण-एक आढावा	प्रा. शेळके सो.एस.	80
25.	बचत गट आणि महिला सबलीकरण:एक दृष्टिक्षेप	श्री. परशुराम पाटील	83
26.	महिलांच्या आर्थिक सबलीकरणात बचतगटाची भूमिका	प्रा.डॉ.मोरे अर्जुन मोहनराव	85
27.	भारतातील महिला सबलीकरण आणि महिलांचे अधिकार	डॉ. संजय काळे	87
28.	Role Of Self-Help Groups In Women Empowerment ...	Dr. B.M.Ekukekar	89
29.	साहित्य क्षेत्रातील महिलांचे सबलीकरण २१ व्या शतकाच्या संदर्भात	प्रा. जाधवर शशिकांत श्री.	91
30.	Women Empowerment In India : Fact And Tendency	Dr.G.L.Shendge & G.T.Pawar	94
31.	भारतातील महिलांचे सक्षमीकरण	प्रा.डॉ.सतिश गव्हाणे	96
32.	भारताच्या आर्थिक विकासात बचत गटांच्या माध्यमातून महिलांची भूमिका	प्रा.अदाटे नागनाथ म.	99
33.	बचतगट आणि महिला सबलिकरण	प्रा. अनंत नरवडे	102
34.	बचत गट आणि महिला सबलीकरण	निंबाळकर अनिल धु. , डॉ.भालेराव जे.एम. , डॉ. तिकांडे आर.पी.	105

Full Journal Title: Chronicle of Humanities & Cultural Studies(CHCS)
Print ISSN: 2454-5503
UGC Approved Journal No. 63716
Impact Factor 4.197 (IIJIF)
Frequency: Bimonthly / **Language:** Multi language / **Journal Country/Territory:** India
Publisher: Centre for Humanities & cultural Studies, A-102, Sanghavi Regency, Sahyadrinagar, Kalyan (W) (MS)
Subject Categories: Humanities & Cultural Studies

Issue Editor **Dr. Minakshi B. Jadhav**

Chief Editor
Dr Kalyan Gangarde
Director, Centre for Humanities and Cultural Studies, Kalyan (W)
Executive Editor
Dr Grishma Khobragade, Asst. Prof., Birla College, Kalyan (W)
Co- editors
Dr. Sadhana Agrawal, Asst. Professor, Maharani Laxmibai Govt. College of Excellence, Gwalior (M.P.) India
Pandurang Barkale, Asst. Professor, Dept of English, SNDT Women's University, Churchgate, Mumbai
Bharat Gugane, Asst. Professor, Bhosala Military College, Nashik, Maharashtra
Dashrath Kamble, Asst. Professor, S.B.College, Shahapur, Dist. Thane, Maharashtra
Sachin Bhumbe, Asst. Professor, P. N. Doshi College, Ghatkopar, Mumbai

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Aju Mukhopadhyay,
a poet, author and critic, 8 Cheir Lodi Street, Pondicherry, India.
Email: ajum24@gmail.com
Dr R.T. Bedre,
Principal RSPMS' SPP College, Sirsala, Dist. Beed (MS)
Dr (Mrs.) Smita R. Nagori,
Head,PG Department of English, M.U.College Udgir, Dist. Latur, Maharashtra, India. Email: smita.lakhotiya@gmail.com
Dr Arvind Nawale
Head, Department of English, Shivaji Mahavidyalaya Udgir, Dist. Latur (Member, BoS in English, Former Member of the Senate, Faculty of Arts, SRTM University, Nanded amnawale@gmail.com
Dr Kailash Nimbalkar,
Principal, S.B.College, Shahapur, Dist. Thane, Maharashtra, India. Email: nimbalkar_8@rediffmail.com
Tsai-ching Yeh
Assistant professor, Department of English, National Taipei University of Technology. (Taivan)
Dr B. N. Gaikwad,
Vice Principal, N.G. Acharya and D.K. Marathe College of Arts, Commerce and Science , Chembur (East), Mumbai-400071
Dr Simon Philip,
Assistant professor, Department of Social Work, Voorhees College, Vellore
Dr Binu Anitha Josheph
Assistant professor, Department of English, Voorhees College, Vellore
Dr Chandrashekhar Kanase
Head, Department of Dramatics, SPP College, Sirsala, Dist Beed (MS)

EDITORIAL BOARD

Dr.Mahendra Shinde, Associate Professor and Head, Department of English, N.M. Sailu, Dist. Parbhani, Maharashtra, India
Ram Bhise, Assistant Professor, Saraswati College of Engineering, Kharghar, Navi Mumbai Maharashtra,India
Dr Asish Gupta, Asst. Professor, J. H. Govt. P. G. College, Betul MP

Subscription Rates		
	Annual membership (Individual)	Rs. 1,800 (150 $ for foreigners) (Six Issues)
	Bi-annual Membership	Rs. 3,500 (250 $ for foreigners)
	Institutional annual membership	Rs. 2,200
	Institutional Bi-annual membership	Rs. 4,200

Those interested in making online transactions, the following details may be of use:

Bank Name	Account Name	Account Number	IFSC code
Canara Bank **(Branch: New Marine Lines, Mumbai)**	Centre for Humanities & Cultural Studies	1389101071921	CNRB0001389

DISCLAIMER: Academic facts, views and opinions published by authors in the Journal express solely the opinions of the respective authors. Authors are responsible for their content, citation of sources and the accuracy of their references and biographies/references. The editorial board or Editor in chief cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights

261

ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 4.197 (IIJIF)

CONTENTS

1.	बचतगट आणि महिला सबलीकरण	डॉ.शिवाजी भ.यादव	07
2.	बचतगट आणि महिला सबलीकरण	डॉ.प्रमोद बा. बेरळीकर	10
3.	भारतीय स्त्री विषयक कायदा - एक अभ्यास	प्रा. अरुणा गं. पोटे	13
4.	बचत गट आणि महिला सबलीकरण -एक चिंतन	प्रा. मारुती अ.लोंढे डॉ टी. एल. बारबोले	15
5.	Unorganized Sector Of Retailing & Rural Women Empowerment	Mr. R. V. Shetgaokar	17
6.	जीएसटी आणि भारतीय अर्थव्यवस्था	सहा.प्रा.ए.डी.मडावी	21
7.	महिला सबलीकरण प्राचीन काळापासून आजपर्यंत	डॉ. भिसे नितीन हनुमंत डॉ. शेळके मधुकर पिराजी	25
8.	कृषी , उद्योग व सेवा क्षेत्राचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम	डॉ.वाय.बी.चव्हाण	28
9.	महिला सबलीकरणात बचत गटाची भुमिका	डॉ. विश्वनाथ कंधारे	31
10.	Role Of Women In Economic Development	Dr.Kamalakar D. Jadhav	34
11.	Agriculture Sector In Indian Economy	Dr. Suhas Ganpat Gopane	36
12.	भारतीय अर्थव्यवस्था आणि महिला सक्षमीकरण	डॉ. जाधव मिनाश्री भास्कर	38
13.	बचत गट आणि महिला सबलिकरण	डॉ. खोंड सुरेश वसंतराव	42
14.	महिला सक्षमीकरण आणि अर्थकारण	डॉ. अशोक पु. टिपरसे	45
15.	लघु आणि कुटीर उद्योगात महिलांचा सहभाग	डॉ .ढास .डी .के .	47
16.	Women's Entrepreneurial Participation in ...	Dr. Pankaj B. Chaudhari	50
17.	महिला सबलिकरण आणि शासकीय योजना	डॉ.नरसिंग भानुदास देशमुख	58
18.	महिला सबलीकरणात बचत गटाची भूमिका	डॉ . महेश प्रभाकरराव देशमुख	61
19.	ग्रामीण विकासात महिला बचत गटांची भूमीका	प्रा. यादव जे.बी	64
20.	महिला सबलीकरणात स्वयंसहायता गटाची भूमिका	प्रा. खंडू म. नवखंडे प्रा. ज्ञानेश्वर ए. खोजे	67
21.	महिला व सामाजिक चळवळी	प्रा. सो. कांबळे एस. पी.	70
22.	भारत निर्माण कार्यक्रमाचा महिला सक्षमीकरणावरील प्रभाव	डॉ.वसंत दादारावजी पाटील	73
23.	Self Help Group & Women Empowerment	Birajdar S.G. & Dr.Varshetti R.	77
24.	जीवनोन्नती अभियान आणि ग्रामीण महिला सक्षमीकरण-एक आढावा	प्रा. शेळके सो.एस.	80
25.	बचत गट आणि महिला सबलीकरण:एक दृष्टिक्षेप	श्री. परशुराम पाटील	83
26.	महिलांच्या आर्थिक सबलीकरणात बचतगटाची भूमिका	प्रा.डॉ.मोरे अर्जुन मोहनराव	85
27.	भारतातील महिला सबलीकरण आणि महिलांचे अधिकार	डॉ. संजय काळे	87
28.	Role Of Self-Help Groups In Women Empowerment ...	Dr. B.M.Ekukekar	89
29.	साहित्य क्षेत्रातील महिलांचे सबलीकरण २१ व्या शतकाच्या संदर्भात	प्रा. जाधवर शशिकांत श्री.	91
30.	Women Empowerment In India : Fact And Tendency	Dr.G.L.Shendge & G.T.Pawar	94
31.	भारतातील महिलांचे सक्षमीकरण	प्रा.डॉ.सतिश गव्हाणे	96
32.	भारताच्या आर्थिक विकासात बचत गटांच्या माध्यमातून महिलांची भूमिका	प्रा.अदाटे नागनाथ म.	99
33.	बचतगट आणि महिला सबलिकरण	प्रा. अनंत नरवडे	102
34.	बचत गट आणि महिला सबलीकरण	निंबाळकर अनिल धु. , डॉ.भालेराव जे.एम. , डॉ. तिकांडे आर.पी.	105

262

Chronicle of Humanities and Cultural Studies
(UGC Approved Journal No. 63716)
ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 4.197 (IIJIF)

14.

महिला सक्षमीकरण आणि अर्थकारण

प्रा.डॉ. अशोक पुरभाजी टिपरसे
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख तथा संशोधन मार्गदर्शक, देगलूर महाविद्यालय देगलूर जि.नांदेड

प्रस्तावना : भारताच्या आर्थिक व्यवस्थेत महिलांना दुय्यम स्थान असून त्या विद्यमान स्थितीतही संधी वंचित अर्थवंचित राहिलेल्या आहेत. स्वातंत्र्योत्तर काळात महिलांच्या विकासासाठी जाणीवपुर्वक प्रयत्न करण्यात आलेले असले तरी अपेक्षित यश प्राप्त झालेले नाही. सक्षमीकरण म्हणजे स्त्रियांना स्वावलंबी बर्नावणे असा ढोबळमानाने अर्थ काढला जातो. थोडक्यात स्त्रीला सामाजिक, आर्थिक, राजकीय व प्रशासकीय क्षेत्रात योग्य प्रमाणात सहभागी करुन निर्णय प्रक्रियेत सामील करणे म्हणजे स्त्री सक्षमीकरण होय.

देशाचा विकास आणि स्त्री सबलीकरण यांचा निकटला संबध आहे. भारतातील समाजकल्याण व जातीव्यवस्थेमध्ये स्त्रीला अत्यंत कादीमोल हिन दर्जाचे मानले जाते. भारताच्या विकासामध्ये स्त्रीच्या सक्षमीकरणाची आवश्यकता अनेक बाबीसाठी आहे. त्यातील काही निवडक बाबी खालीलप्रमाणे सांगता येईल.

शिक्षण - सक्षमीकरणाचा मुलभूत घटक : वास्तविक शिक्षण हा महिलांच्या सक्षमीकरणातील महत्वाचा घटक आहे. त्याच्या आधारे विचार केला तर महिलांच्या शिक्षणाचे प्रमाण भारतात केरळमध्ये सर्वाधिक असून हा आकडा ९१.९८ टक्के आहे. तर त्या खालोखाल मिझोरमध्ये ८९.४० % तर लक्ष्यव्दिपमध्ये साक्षरतेचे प्रमाण ८८.२५ % इतके आहे. भारतातील स्त्रियाचे साक्षरतेचे प्रमाण हे पुरुषापेक्षा कमी आहे. एक सकारात्मक गोष्ट म्हणजे स्त्रियांचे साक्षरता प्रमाण हळूहळू वाढले आहे. खालील तर साक्षरता प्रमाण % दाखवतो.

तक्ता क्रं. १
भारतातील साक्षरता (१९५१-२०११)

जनगणना वर्ष	एकुण लोकसख्या	पुरुष	महिला
१९५१	१८.३३	२७.१६	८.८६
१९६१	२८.३	४०.४०	१५.३५
१९७१	३४.४५	४५.९६	२१.९७
१९८१	४३.५७	५६.३८	२९.७६
१९९१	५२.२१	६४.१३	३९.२९
२००१	६४.८४	७५.२६	५३.६७
२०११	७४.४	८२.१४	६५.४६

संदर्भ : जनगणना २०११

१९५१ पासून ते २०११ पर्यंत भारतातील साक्षरतेचे प्रमाण अलिकडील काळात सुधारले आहे. २०११ मध्ये स्त्रियांमध्ये साक्षरतेचे प्रमाण ६५.४६% होते. स्त्रियामध्ये साक्षरतेचे प्रमाण कमी असलयाचे कारण म्हणजे त्यांचे समाजातील तथाकथील दुय्यम स्थान मुलगी शिकली तर तिचे लग्न होणार जर तील लग्न करुन दुसऱ्या घरी जाणार तर तिला का शिकवा, अशा गैरसमज आहे.

तक्ता क्रं. ०२
१९०१ ते २०११ पर्यंत (Female, Male Ratio)
लोकसंख्येतील स्त्री-प्रमाण (१९०१-२०११)

जनगणना वर्ष	लोकसंख्या (दशलक्ष)		स्त्री - पुरुष प्रमाण प्रति हजार पुरुषाच्या पाठीमागे
	पुरुष	स्त्री	महिला
१९०११	१२०.८	११७.४	०.९७२
१९११	१२८.४	१२३.७	०.९६४
१९२१	१२८.५	१२२.८	०.९५५
१९३१	१४५.९	१३५.८	०.९५०
१९४१	१६३.७	१५४.७	०.९४५
१९५१	१८५.५	१९५.६	०.९४६
१९६१	२२६.३	२१२.९	०.९४१
१९७१	२८४.०	२६४.१	०.९३०
१९८१	३५३.४	३३०.०	०.९३४
१९९१	४३९.२	१०७.१	०.९२७
२००१	५३१.३	४९५.७	०.९३३
२०११	६२३.७	५८६.५	०.९४०

ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 4.197 (IIJIF)

वैद्यक क्षेत्रातील प्रगतीचा स्त्रियांच्या भल्यासाठी उपयोग होण्याऐवजी त्याचा स्त्रीला जन्मापुर्वीच मारण्यासाठी केला जात आहे. स्त्रयांच्या प्रमाणात याच गतीने घट होत गेली तर भविष्यात अनेक सामाजिक व आर्थिक समस्यांना तोंड द्यावे लागणार आहे.

३. लिंगायात असमानता : निर्देशांक (Gender Inequality Index)

लिंगभाव असमानता ही नेहमीच भारतापुढे यक्षप्रशन बनून उभ आहे. विकसनशील देशांमध्ये लिंगभाव असमानतेची सगळयात गंभीर परिस्थिती भारतात आहे. च्या निर्देशाकांचे मोजमाप करण्यासाठी पुढील निकषांचा वापर केला जातो.

१) पुनरुत्पादनासंबधीचे आरोग्य : माता मृत्यूदर व किशोरवयीन जन्मदर आरोग्य.
२) सक्ष्मीकरण : संसदेमधील महिलांचे प्रमाण व माध्यमिक शिक्षणाचे प्रमाण.
३) आर्थिक स्थिती : १५ वर्षावरील स्त्रियांच्या श्रमशक्तीमधील सहभागाचे प्रमाण.

सन २०१६ चा निर्देशांक १५९ देशासाठी मोजण्यात आला. भारताचा GII ०.५३० असून तो १२५ व्या स्थानी आहे, तर निर्देशाकाबाबत संसदेमध्ये महिलांचे केवळ १२.२% इतकेच प्रतिनिधितव आहे. तसेच देशातील १५ वर्षापेक्षा जासत वयाच्या ८% महिलांची देशाच्या कामगारामध्ये अंतर्भाव होतो. (पुरुष ७९.१%) माता मृत्यूदर (Maternal Mortality Rate) १७४ (दर १००००० माता मागे) इतका आहे.

लिंगभाव असमानता बेराजेगारीत देखील आढळून येत असून जागतिक स्तरावर GII बाबत भारताची स्थिती पुढीलप्रमाणे.

देश	रँक	GII	माता मुत्यूदर	किशोरवयीन जन्मदर (१००० महिलांचे)	संसदेतील महिलांचे प्रमाण (%)
स्वित्झलंड१	०.०४०	५	२.९	२८.९	
डेन्मार्क	२	०.०४१	६	४.०	३७.४
नेदरलॅड	३	०.०४४	७	४.०	३६.४
स्वीडन	४	०.०४८	४	५.७	४३.६
आईसलँड ५	०.०५१	३	६.१	४१.३	
चीन	३७	०.१६४	२७	७.३	२३.६
रशिया	५२	०.२७१	२५	२३.४	१४.५
श्रीलंका	८७	०.३८६	३०	१४.८	४.९
द.आफ्रिका	९०	०.३९४	१९८	४५.५	४१.२
ब्राझील	९२	०.४१४	४४	६७.०	१०.८
भूतान	११०	०.४७७	१४८	२१.४	८.३
नेपाळ	११५	०.४९७	२५८	७१.४	२९.५
बांग्लादेश	११९	०.५२०	१७६	८३.०	२०.०
भारत	१२५	०.५३०	१७४	२४.५	१२.२
पाकिस्तान१३०	०.५४६	१७८	३८.७	२०.०	

संदर्भ : **UNDP, HDR २०१७**

संदर्भ :

१) UNDP Human Development Report २०१७
२) भारतीय जनगणना २०११ माहिती पुस्तिका
३) योजना (विविध अंक) अर्थ संवाद विविध अंक

❑❑❑